

Το ψέμα ως μορφή αφήγησης και ως μέθοδος ανάγνωσης της πραγματικότητας

Αντάμης Γιάννης

Φοιτητής Π.Μ.Σ. Δημιουργικής Γραφής,
Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας
adamis254@gmail.com

Μπορεί ένας άνθρωπος να μην είναι τίποτα άλλο παρά λογοτεχνία; Μπορεί κάποιος να πραγματικά να «γίνει» τα βιβλία που γράφει ή διαβάζει; Μπορεί να κατασκευαστεί στ' αλήθεια ένας ολόκληρος κόσμος ικανός να αντικαταστήσει τον κόσμο τον πραγματικό ενός δημιουργού ή κάποιου αναγνώστη; Και ποια είναι αυτή η δύναμη η τόσο ισχυρή –ή η αδυναμία η τόσο κραυγαλέα– που είναι ικανή, όχι μονάχα να παραμορφώσει ή να μεταμορφώσει την πραγματικότητα, αλλά και να την θέσει σε δεύτερο πλάνο, προκρίνοντας αντί αυτής την παραδοξότητα της έντεχνης μυθοπλασίας;

Αντικαθιστώντας τη μοναδικότητα της Ιστορίας με την πολυπλοκότητα του ιστοριών. Αποκαλύπτοντας, μέσω των μύθων και της δημιουργικής ανάπλασης και διασκευής των γεγονότων, την πολυφωνία και το πολυδιάστατο της ίδιας της αλήθειας.

Το ανθρώπινο είδος και η μυθοπλαστική αφήγηση έχουν περίπου την ίδια ηλικία. Ενδεχομένως, αν θέλουμε να κάνουμε λόγο για επινόηση, να έχουμε να κάνουμε με μία αρχαιότερη ακόμα και εκείνης της φωτιάς ή του τροχού και σίγουρα της οργανωμένης κοινωνίας. Άλλωστε, η πόλη-κοινότητα θα θεμελιωθεί πάνω σε ήδη εμπεδωμένες γενεσιουργές μυθολογίες, με τον ίδιο τρόπο που πολλούς αιώνες αργότερα το έθνος-κράτος θα δομηθεί πάνω στα εναρκτήριους εθνικούς μύθους.

Για την ακρίβεια ο μύθος δεν προηγείται απλώς της κάθε εφεύρεσης ή ανακάλυψης, αλλά είναι ακριβώς αυτός που οδηγεί σταδιακά τα βήματα του ανθρώπινου πολιτισμού. Προσδίδοντας σε κάθε ακατανόητο μυστήριο την εκάστοτε επισφαλή μα πάντα αναγκαία ερμηνεία.

Ο μύθος της φωτιάς και της ανώτερης δύναμης που την ελέγχει οδήγησε στον μύθο του ήρωα- ευεργέτη των ανθρώπων, ο οποίος θυσιάζεται για αυτούς και για την πρόοδό τους. Η ανακάλυψη-εξημέρωση του στοιχείου της φωτιάς συνετέλεσε στην απομάγευση της δύναμης-τυράννου, αλλά όχι στην απομυθοποίηση των παρελκόμενων με την εξέλιξη συμβόλων. Ο ήρωας νικιέται από το δυνάστη, αλλά ο μύθος του επιβιώνει για να γεννήσει με τη σειρά του άλλους καινούριους μύθους.

Η μυθοπλαστική ερμηνεία προηγείται ακριβώς για να καταρριφθεί σε κάθε περίπτωση από την μετέπειτα επισταμένη έρευνα και την μεθοδική αποκάλυψη των μυστικών της ύπαρξης, του σύμπαντος και των διασταυρώσεών τους. Πάνω στο δίπολο της κατασκευής και της κατάρριψης των μύθων, της σύνθεσης και της αποδόμησής τους, ισορροπεί, αλλά καμιά φορά γλιστράει και γκρεμίζεται, η Ιστορία της απελευθέρωσης του ανθρώπινου πνεύματος.

Και αυτή η Ιστορία για να μπορέσει να υπάρξει, πρέπει με κάποιον τρόπο να αφηγηθεί. Πρέπει τα άτομα να γίνουν πρόσωπα. Να μοιραστούν οι ρόλοι. Πρέπει να αναδειχθούν σε ήρωες οι πρωταγωνιστές της.

Η αφήγηση, είτε με την ακατέργαστη λαϊκή της μορφή είτε με την μετέπειτα οργανωμένη έντεχνη απόδοσή της, ξεκινάει, έστω και αναδρομικά, με την ίδια τη δημιουργία του κόσμου και της ζωής. Με την διερεύνηση των ακατανόητων αιτιών αυτής της δημιουργίας. Οι θεογονίες προηγούνται των ηρωικών επών. Η θεολογία υπεξαιρεί ιστορίες από το παγκόσμιο μυθοπλαστικό υποσυνείδητο. Η δημιουργία-κοσμογονία αναπόφευκτα αποτελεί το πρώτο της θέμα της τέχνης της αφήγησης. Πρέπει να προηγηθούν οι ήρωες- δημιουργοί για να υπάρξουν στη συνέχεια οι ήρωες- δημιουργήματα.

Οι πρώτοι θα κληροδοτήσουν τις ιστορίες τους στους δεύτερους. Η αποδοχή ή η αποποίηση αυτής της κληρονομιάς θα κρίνει και την εξέλιξη της Ιστορίας της αφήγησης.

Η «Δημιουργία», όρος καταρχάς θεολογικός, θα προσκολλήσει στη μυθοπλασία την αγωνιώδη αναζήτηση της ανωτέρας δύναμης και τις απόπειρες ερμηνείας των πράξεων και των παραλείψεων αυτής. Για να οδηγήσει στη συνέχεια στη γέννηση του, κατ' εικόνα και καθ' ομοίωση με τη δύναμη αυτή, μυθοπλάστη-δημιουργού. Στην εγκαθίδρυση του ιερού –εκ θέσεως– θεσμού του αφηγητή. Του αφηγητή που δεν αρκείται, δηλαδή, στο να ερμηνεύει τα μυστήρια του σύμπαντος και της ψυχής, αλλά και που προχωράει στην κατασκευή των δικών του συμπάντων και στον εμπλουτισμό τους με τους απαραίτητους ήρωες- ψυχές, που στο εξής θα μας συναγωνίζονται και θα αποτελούν το μόνο εν τέλει διαχρονικό μέτρο σύγκρισης στο κυρίαρχο είδος του πλανήτη.

Η λογοτεχνία θα αποκολληθεί από τη λαϊκή μυθοπλασία και θα αρχίσει να κάνει τα πρώτα της αυτοδύναμα βήματα, όταν τα πλάσματα της οργανωμένης πλέον φαντασίας μας δε θα είναι πια τα τέρατα που αναστατώνουν τις νύχτες μας και οι ανεξερεύνητοι κύριοι των τρομερών δυνάμεων της φύσης, αλλά τα πρόσωπα που φοβόμαστε πως μπορεί κάποτε να γίνουμε σαν και αυτά ή που μας κάνουν να απελπιζόμαστε επειδή ποτέ δε θα καταφέρουμε να τους μοιάσουμε.

Οι ήρωες θα είναι κάποιοι από εμάς, ακόμα και όταν οι δημιουργοί τους προτιμούν να ισχυρίζονται πως δεν είναι του κόσμου ετούτου. Θα δρουν και θα αντιδρούν στο όνομα και πάντα για λογαριασμό μας, ακόμα και όταν μας περιφρονούν. Ακόμα και όταν αποστρέφονται την ίδια τους τη φύση.

Με άλλα λόγια, όταν θα φτάσει η σύγχρονη εποχή, και οι άγγελοι και οι δαίμονες θα χάσουνε την αίγλη τους, όταν οι εμμονές της εκκλησίας και τα παραστρατήματα της επιστήμης περιοριστούν στο να μας διασκεδάζουν και να μας κάνουν να ξεχνιόμαστε, δυο είδη μόνο πλασμάτων θα απομείνουν να κατοικούν και να μοιράζονται τον κόσμο μας: εμείς και οι ήρωες των βιβλίων. Με τους πρώτους να αναζητούμε όλο και περισσότερες αναφορές του μύθου μέσα στην ίδια τη ζωή. Με

τους δεύτερους να κατακτούν όλο και μεγαλύτερο μερίδιο πραγματικότητας, αν όχι και ιστορικότητας, μες στο συλλογικό υποσυνείδητο.

Άλλωστε, σήμερα ποιος μπορεί να απαντήσει με σιγουριά, ως πρόσωπο ποιο θεωρείται πιο «ιστορικό»; Ο τσάρος Αλέξανδρος ο Β΄ ή μήπως ο Ρασκόλνικωφ; Ο Ναπολέων ο Γ΄ ή η κυρία Μποβαρύ;

Η μυθοπλαστική ικανότητα, σύμφυτη του τρόπου λειτουργίας μας και ουσιαστικά ορμέφυτη, μπορεί ιστορικά να παρατηρηθεί από την ανατολή της τέχνης και του πολιτισμού –οι πρώτες βραχογραφίες περιγράφουν σκηνές κυνηγιού, δραστηριότητα όπου ο μύθος πάντα κατανικάει την πραγματικότητα των κατορθωμάτων– αλλά και σε όλες τις βαθμίδες της ενσυνείδητης ανάπτυξης του καθενός ανθρώπινου οργανισμού ξεχωριστά:

Τα βρέφη υποκρίνονται πάθη και ανάγκες και υπερβάλλουν αυτών προκειμένου να κερδίσουν την προσοχή των γονέων τους.

Τα παιδιά δημιουργούν φανταστικούς φίλους για να υποκαταστήσουν με αυτούς την έλλειψη επικοινωνίας στην οποία τους εγκλωβίζει η ανορθόδοξη συνύπαρξη με τον κόσμο των μεγάλων.

Οι έφηβοι κατασκευάζουν έναν ολόκληρο μηχανισμό σύνθεσης και ανασύνθεσης της βίαιης περιβάλλουσας ειδησιογραφίας τους, έτσι ώστε να αποδώσουν τη δική τους ιστορικότητα στη «μικρή ζωή» της εφηβείας τους και να αντισταθούν στην απειλή της ισοπέδωσης των νεανικών μύθων που ο επερχόμενος θάνατος της ενηλικίωσης θα φέρει.

Η μυθοπλαστική ικανότητα δεν είναι απλώς και μόνο ένα προσόν ή μια αρετή. Δεν είναι μόνο κάποιο καλλιεργήσιμο και εξελίξιμο ταλέντο, ούτε και περιορίζεται στην εξωτερίκευση και στην ανάπτυξη ονείρων, σκέψεων και ανησυχιών προκειμένου να δώσει απλώς και μόνο δείγματα γραφής της μυστικής ζωής του καθενός. Είναι πρώτα από όλα και πάνω από όλα ένας πρωτόγονος αλλά και πλήρως εξοπλισμένος μηχανισμός άμυνας απέναντι στην προσβάλλουσα πραγματικότητα. Στην πραγματικότητα που θίγει με τρόπο βάνουσο τον προσωπικό κόσμο των ιδεών του καθενός.

Μόνο που εδώ δεν έχουμε να κάνουμε μόνο με τη γνωστή απόδραση μέσω του φαντασιακού. Δεν είναι μια υπόθεση απλώς του τύπου «και αν δεν είναι έτσι;» ή «και αν είχαν εξελιχθεί κάπως αλλιώς τα πράγματα;» ή «και αν υπάρχει και κάτι άλλο πέραν του προφανούς;».

Η μυθοπλαστική ικανότητα, άλλωστε, υπάρχει όχι για να δίνει απαντήσεις σε ερωτήματα, ούτε για να προσθέτει και άλλα ερωτήματα στα ήδη πλεονάζοντα υπάρχοντα, αλλά για να σχηματίζει διαρκώς ένα νέο σύστημα συμβάσεων και αξιωμάτων πλάι στο ήδη υπάρχον σύστημα της θνητής ύπαρξης και του πεπερασμένου κόσμου.

Η νίκη και ο βαθμός επικράτησης των συμβάσεων της λογοτεχνίας επί των αντιστοίχων της πραγματικότητας αποτελεί εν τέλει και το πλέον αδιαφιλονίκητο κριτήριο ποιότητας, αποδοχής, επιρροής και περαιτέρω έμπνευσης του κρινόμενου και ταυτόχρονα κρίσιμου λογοτεχνικού έργου.

Η μυθοπλαστική ικανότητα είναι η ικανότητα να παραμυθιάζουμε τον εαυτό μας και τους άλλους. Η ικανότητα να αποδίδουμε την ιστορία της ζωής ή της ημέρας μας σύμφωνα με τα δικά μας –έστω και ταπεινά– κίνητρα και κριτήρια. Να γράφουμε την ιστορία μας ως καθομολογούμενοι νικητές ή να την ξαναγράφουμε ως φερόμενοι μοιραίοι ηττημένοι.

Είναι εν τέλει μια πράξη αντίστασης απέναντι στη φθορά του χρόνου και τη διαφθορά που οι αφηγήσεις των άλλων προκαλούν στη μνήμη μας.

Στις συναντήσεις των παλαιών συμμαθητών, στα εορταστικά οικογενειακά τραπέζια, πάντα υπάρχουν κάποιοι που δυσανασχετούν και ασφαλώς κανείς δε συμφωνεί απόλυτα με τις αναδρομές στο παρελθόν των άλλων. Αυτό συμβαίνει γιατί πολύ απλά, ακόμα και όταν μοιραζόμαστε το ίδιο ακριβώς αναμνησιακό υλικό, ο τρόπος με το οποίο το ανακαλούμε και το επεξεργαζόμαστε διαφέρει τόσο, όσο και ο τρόπος με τον οποίον βιώσαμε κάποτε τα ίδια αυτά τα γεγονότα. Το πρόβλημα δεν είναι ότι «ήμασταν και εμείς εκεί» αλλά ότι μέσα σε εκείνο το «εκεί» υπήρχανε και οι άλλοι.

Δεν είναι ακριβώς οι άλλοι η κόλαση μας, αλλά οι αναμνήσεις τους.

Βιώνουμε την ίδια Ιστορία, αλλά αναβιώνουμε, ανατροφοδοτούμε και ανακυκλώνουμε πολύ διαφορετικές μυθολογίες. Στον Τρωικό Πόλεμο της εφηβείας μας ο Δούρειος Ίππος είναι η ενηλικίωση. Το έπος της ασύστολης νιότης μας διαδέχεται το μυθιστόρημα της συνεσταλμένης ενηλικίωσής μας.

Όσα προηγήθηκαν μορφοποιούνται και ταξινομούνται ως μυθολογικά στοιχεία και εν τέλει μεταγραφόμενα ως τέτοια θα αποτελέσουν τον αφηγηματικό ιστό πάνω στον οποίο δε θα εκτυλιχθεί απλώς, αλλά θα τυλιχθεί και θα μπουρδουκλωθεί πολλές φορές η ιστορία της ζωής μας.

Τον θρύλο των «δύσκολων παιδικών χρόνων» των παλαιότερων γενεών διαδέχτηκε μια άλλη εξίσου θρυλική αφήγηση, εκείνη των «τρελών χρόνων» της καθ' ημάς νεότητας, για να τον διαδεχτεί και αυτόν με τη σειρά του, ενδεχομένως, ο νέος θρύλος-θρίλερ των «αδιέξοδων χρόνων». Κοινή συνισταμένη όλων αυτών των αφηγήσεων δεν είναι παρά ο διαχρονικός αφορισμός «εσείς δεν έχετε ζήσει τίποτα». Μπορείτε δηλαδή να είστε και εσείς, οι νεότεροι, κοινωνοί της Ιστορίας και συγκοινωνοί της Μυθολογίας, αλλά στην πραγματικότητα όλα, Ιστορία και Μυθολογία, ανήκουν σε εμάς τους παλαιούς. Στους αφηγητές του «άλλο να σας τα λέω και άλλο να ήσασταν εκεί». Υπάρχει κάποια αλήθεια πίσω από όλα αυτά; Ίσως και να υπάρχει.

Σίγουρα υπάρχει μια συνωμοσία των γενεών. Ένα καλά κρυμμένο –κάτω από επάλληλα στρώματα ιστοριών– μυστικό, που ωστόσο έρχονται οι ήρωες της κλασικής λογοτεχνίας πάντα και το προδίδουν. Όλα λίγο-πολύ τα κάποιας ηλικίας πρόσωπα του Ντίκενς, του Τουέην, του Μπαλζάκ, αδυνατώντας να συμβαδίσουν με την εξέλιξη, κατηγορούν τους νεότερους συμπρωταγωνιστές τους, όχι ακριβώς γιατί είναι πιο νέοι από αυτούς, αλλά διότι η νιότη τους δεν τους επιτρέπει να αντιληφθούν τον μυστικιστικό σχεδόν δεσμό των μεγαλύτερων με την ίδια την Ιστορία. Τα λόγια τους αντανακλούν στα λόγια των δικών μας άμεσων προγόνων. «Παλιά ήταν αλλιώς. Εσείς αυτά δεν τα προλάβετε.»

Η Ιστορία, τα σκηνικά και τα κουστούμια των ηρώων της, μπορεί να αλλάζουν, αλλά οι φετιχιστική ρητορική των αφηγητών της παραμένει για αιώνες αναλλοίωτη.

Ψέματα λένε; Μπορεί, αλλά το κάνουνε καλά και εν πάση περιπτώσει αυτό που για τον επιστήμονα Ιστορικό είναι ψέμα και ανακρίβεια, για τον αφηγητή του είναι μαρτυρία και για τον ακροατή του εν τέλει άλλοτε θελκτική και άλλοτε βαρετή ή αποκρουστική διήγηση. Το ψέμα, άλλωστε, είτε με τη μορφή της δικαιολόγησης των πραγμάτων, του «πώς φτάσαμε ως εδώ», είτε με τη μορφή του εξευγενισμού ή της ηρωοποίησης του παρελθόντος, του «άλλα χρόνια τότε», ως πρωταρχική λαϊκή μορφή αφήγησης ακολουθεί αυστηρά όλες τις τεχνικές της.

Έχει πάντα ένα θέμα.

Έχει πάντα ήρωες και πρωταγωνιστές –τις περισσότερες φορές απλώς ο χρόνος τους έχει προσδώσει αυτές τις ιδιότητες.

Έχει κρίσιμες σκηνές –«και τότε αυτοί δημιουρήσανε το πρόβλημα»– και δραματικές κορυφώσεις –«και τότε εμείς έτσι προσπαθήσαμε, έστω, να δώσουμε τη λύση».

Έχει αρχή (τα λόγια τους) και τέλος (τα αυτιά μας).

Ευθεία απόδοση αυτής της τάσης ανάγνωσης, οικειοποίησης, ανάμειξης των ιστοριών του καθενός στην κυρίαρχη «ιστορική» Ιστορία βρίσκεται στο σύνολο σχεδόν της ελληνικής πεζογραφίας του 20^{ου} αιώνα. Η Μικρασιατική Καταστροφή των ελλήνων λογοτεχνών αντιμάχεται και αλληλοσυμπληρώνει την Μικρασιατική Καταστροφή των παππούδων μας. Ο Εμφύλιος Πόλεμος των μυθιστορημάτων συγκρούεται και συνθηκολογεί διαρκώς με τον Εμφύλιο Πόλεμο της επιστημονικής Ιστοριογραφίας.

Και όπως δεν είναι όλοι οι Εμφύλιοι Πόλεμοι ίδιοι, έτσι διαφέρουν μεταξύ τους και οι Μικρασιατικές Καταστροφές. Μέσα στην αφήγηση- μαρτυρία όμως του καθενός, είτε για το ένα γεγονός είτε για το άλλο, κρύβονται οι επιμέρους Καταστροφές και οι επιμέρους Εμφύλιοι, που ακριβώς η ανάλυση της ψευδούς ή έστω της υπερβολικής αφήγησης καλείτε να διακρίνει.

Αυτό γίνεται ακόμα περισσότερο προφανές και η ανάγκη μελέτης του ακόμα περισσότερο επιτακτική στο επίπεδο των λεγόμενων Εθνικών Μύθων. Διότι όσο αποστολή της επίσημης Ιστοριογραφίας είναι να καθαρίζει το ιστορικό προϊόν από τα

μυθικά του παρελκόμενα, άλλο τόσο στόχος της ανάλυσης μας θα πρέπει να είναι η σπουδή της ανάγκης κατασκευής αυτών των μυθικών παρελκομένων. Όχι τόσο ως συμπτώματα κάποιας παθολογίας, όσο ως αποτέλεσμα μιας κραυγαλέας και διαρκούς υπαρξιακής αναζήτησης.

Υπάρχουμε όχι γιατί η Ιστορία μας παρήγαγε, αλλά διότι η εξέλιξη των επιμέρους ιστοριών μάς προέκρινε ως αναγκαίο και αναπόφευκτο επακόλουθό της.

Το να αφηγούμαστε ή να ψυχαγωγούμαστε με τους μύθους είναι άλλο και άλλο να τους πιστεύουμε, αδιαφορώντας για αποδείξεις και τεκμήρια. Και η ύπαρξη, η οποιαδήποτε ύπαρξη, είτε του ατόμου, είτε της κοινωνίας, είτε του έθνους ή της ανθρωπότητας, βασίζεται σε γενεσιουργούς μύθους, σε απάτες σε βάρος των αποδείξεων και των τεκμηρίων. Με άλλα λόγια, μπορεί η ψυχιατρική να αρνείται το φαινόμενο της ομαδικής παράκρουσης, αλλά οι επιστήμες της αφήγησης δε μπορούν να εθελοτυφλούν μπροστά στη δυναμική που γεννά η αίγλη ή η απέχθεια ενός κοινώς συνειδητού εμπεδωμένου μυθοποιητικού συμβάντος.

Και όπως οι μύθοι επιβιώνουν των αφηγητών τους, έτσι και τα ιστορικά ψέματα έχουν ημερομηνία λήξης, που ναι μεν μπορεί κάποιες φορές να αναγράφεται πάνω στη συσκευασία τους, αλλά πριν από το άνοιγμα της συσκευασίας αυτής, που σπανίως κάποιος τολμά να επιχειρήσει, διατηρούνται αναλλοίωτοι. Το κάθε βολικό ψέμα κρύβει και μια αλήθεια –συχνά και περισσότερες– εξόχως ενοχλητική.

Οι κοινωνίες και οι λαοί, ειδικά αυτοί που αρνούνται πεισματικά την ενηλικίωσή τους –το θάνατο της εφηβείας τους, που λέγαμε νωρίτερα– προκρίνουν πάντα το πρώτο σε βάρος φυσικά της δεύτερης. Ωστόσο, η ανάλυση του ιστορικού ψεύδους, με όρους καθαρά αφήγησης, αργά ή γρήγορα αποκαλύπτει την αληθινή αλήθεια:

Ποιος όρισε τους κανόνες αυτής της αφήγησης;

Τι θέση επιφύλαξε μέσα σε αυτήν για τον εαυτό του;

Ποιους προέκρινε ως θετικούς και ποιους ως αρνητικούς ήρωες;

Σε τι βαθμό οι κακοί της ιστορίας αυτής κατασκευάστηκαν και τι σκοπούς εξυπηρετούν κατά την εξέλιξή της;

Πόση αντίληψη είχαν στ' αλήθεια ετούτοι οι κακοί της ίδιας της κακότητάς τους;

Ποιος και τι πραγματικά κρίθηκε την κρίσιμη στιγμή;

Ποιο δράμα ιστορικό υπάρχει πίσω από την μυθιστορηματική δραματική κορύφωση;

Και εν τέλει πόσος βαθμός μίμησης της ιστορικής πραγματικότητας ενυπάρχει μέσα σε όλη αυτήν την σπαράσσουσα ποιητική;

Και πάνω από όλα, ποιον –άνθρωπο ή σκοπό– εξυπηρετεί αυτή η αφήγηση;

Επειδή από το ντιβάνι του ψυχαναλυτή είναι κάπως δύσκολο να περάσει ένα ολόκληρο έθνος ή ακόμα και μια κοινότητα ανθρώπων, για τις ιστορίες ψεύδους θεμελιώσεως και για την ανάλυσή τους με όρους καθαρά αφηγηματολογίας είναι σαφώς προσφορότερες οι ατομικές περιπτώσεις.

Η σύγχρονη ψυχοπαθολογία δε μπορεί παρά να σταθεί, περισσότερο ίσως από ποτέ, στην αντιμετώπιση των ψυχικών διαταραχών μέσω της διερεύνησης των δομών και κυρίως των εναρκτήριων μύθων του εικονικού και κατασκευασμένου παρελθόντος.

Τα στερεοτυπικά «δύσκολα παιδικά χρόνια» της κλασικής ψυχολογίας αντικαθίστανται έτσι από τα «ψεύτικα παιδικά χρόνια» των ερευνητών-αναγνωστών της σημερινής ψυχοθεραπευτικής.

Το ενήλικο άτομο παρεκκλίνει όλο και περισσότερο πνευματικά, όταν συνειδητοποιεί με οδύνη την απόσταση που χωρίζει την πραγματική πραγματικότητά του από την πραγματικότητα την οποία αφέθηκε ή ωθήθηκε να δημιουργήσει κατά τη διάρκεια της νεότητάς του. Μια πλασματική πραγματικότητα που κάποτε φαίνεται πως εξυπηρετούσε είτε τις άστοχες φιλοδοξίες ή τα ασύμμετρα απωθημένα των γονιών του είτε την παραπλανημένη αντίληψη του ιδίου επί των ουσιαστικών αναγκών και των ειλικρινών δυνατοτήτων του. Ή που έχει σχηματιστεί αφαιρετικά από τα περισσευούμενα δομικά υλικά του περιβάλλοντος του.

Είναι κοινό μας μυστικό, άλλωστε, πως ξεπερνάμε τους μπαμπούλες των παιδικών μας χρόνων μεγαλώνοντας, αλλά τους δαίμονες μας –τους συνομήλικούς

μας δαίμονες με τους οποίους μοιραζόμαστε το θνητό σαρκίο μας- συνεχίζουμε να τους κουβαλάμε μαζί μας. Συγκατοικούμε με αυτούς μες στο «κλειστό δωμάτιο» των επιθυμιών και των απωθημένων μας και μοιραία μαζί τους γερνάμε και πεθαίνουμε.

Μήπως περίπου κάπως έτσι δε θα έβλεπαν και δε θα απομυθοποιούσαν οι σύγχρονοι ψυχαναλυτές τους δαίμονες των καταραμένων ποιητών του ρομαντικού ή του συμβολιστικού παρελθόντος; Και κάτι τέτοιο μήπως δεν περιέγραφε ο Πεσσόα, όταν μιλούσε για το διαρκές αδίκημα της απιστίας του ξενιστή εαυτού απέναντι στις αποικίες μικροβίων των ίδιων του των ιδεών και των ονείρων;

Και όπως οι δαιμόνιοι επιθεωρητές των αστυνομικών μυθιστορημάτων ψάχνουν να βρουν ποιος ωφελείται από τα προϊόντα του εκάστοτε εγκλήματος για να εντοπίσουν εκεί τα κίνητρα του δολοφόνου, έτσι και οι ερευνητές της ανθρώπινης συμπεριφοράς θα πρέπει να αναζητούν στην κατασκευασμένη αφήγηση του παρελθόντος την αφετηρία της εκάστοτε ψυχικής νόσου. Και επί τη βάση της εκ νέου -μεθοδικής και αναλυτικής- ανάγνωσής της, να επιδιώκουν την αντιμετώπιση των συμπτωμάτων της (εξορθολογισμός των περαιτέρω προϊόντων μύθων) και την οριστική της θεραπεία (αποκάλυψη της αληθινής διάστασης του ψεύδους).

Ενώ και η ίδια η ασθένεια, τις περισσότερες φορές, περιγράφεται με όρους που πραγματοποιούν ευθεία αναγωγή στην τέχνη της αφήγησης, στις αυστηρές φόρμες της και στις πολύπλοκες δομές της:

Ο ήρωας-ασθενής έχει απολέσει-απαρνηθεί το ρόλο του πρωταγωνιστή στην ίδια του την ιστορία.

Έχει εγκλωβιστεί σε αντιθετικά σχήματα καλού και κακού, άχρηστου και ωφέλιμου, ωραίου και άσχημου και δυσκολεύεται να ενταχθεί σε κάποια από τις αντιμαχόμενες, μέσα στο μυαλό του, φατρίες.

Δυσκολεύεται να προχωρήσει στο επόμενο κεφάλαιο της ζωής του, γιατί θεωρεί πως οφείλει ακόμα εξηγήσεις για τα όσα έχουν προηγηθεί στους άρατους αναγνώστες και κριτές του.

Έχει παρασυρθεί από της αφηγήσεις των άλλων για τον ίδιο του τον εαυτό και τις περιπέτειές του, προσδίδοντας στερεοτυπικά χαρακτηριστικά στην κατά τα άλλα ανεπανάληπτη προσωπικότητά του.

Με άλλα λόγια, έχει πιστέψει πως είναι ο πρίγκιπας ή ο δράκος ενός παραμυθιού, που στην πραγματικότητα κανείς –ούτε και ο ίδιος ενδεχομένως– δεν είναι πρόθυμος να ακούσει. Σε ένα παραμύθι του οποίου οι δράκοι και οι πρίγκιπες τόσα χρόνια συνεργάζονται πολύ αρμονικά σε βάρος του παραμυθά τους.

Και όσο οι τοίχοι του σύγχρονου λαβύρινθου θα χτίζονται με μύθους και ιστορίες, τόσο η Αριάδνη θα εξακολουθεί να γνέθει τον μίτο της με λέξεις.

Ο κάθε άνθρωπος είναι ένα βιβλίο που πρέπει να διαβαστεί, να αναλυθεί και ενδεχομένως, εάν διαπιστωθεί πως είναι κακογραμμένο ή πως αποτελεί προϊόν «λογοκλοπής» ενός άλλου βιβλίου ή συρραφής αποσπασμάτων περισσότερων, να διορθωθεί ή ακόμα και να ξαναγραφτεί από την αρχή, διατηρώντας μόνο τα αρχικά αυθεντικά του υλικά, τις γνήσιες προσωπικές του ιστορίες.

Ας επιστρέψουμε όμως στον άνθρωπο που δεν είναι «παρά λογοτεχνία». Ο σύγχρονος άνθρωπος, όσο κι αν οι στατιστικές λένε πως απαρνιέται το διάβασμα και τα βιβλία, δεν είναι παρά ένας αφηγημένος άνθρωπος. Ως τέτοιοι, ως ήρωα, αντιλαμβάνεται την ύπαρξή του και ως τέτοια, ως λογοτεχνική εξέλιξη προσλαμβάνει τα στάδια και την πορεία της ζωής του.

Αλλά και ο κόσμος γενικότερα, ο σύγχρονος κόσμος, ο αντιληπτός, μέσω των αισθήσεων που τον διερευνούν και των συναισθημάτων που παράγει, μήπως δεν είναι και αυτός ένα προϊόν, σαφώς πολύ πιο εξελιγμένο, όχι μίας φυσικά, αλλά πολλών και πολλαπλών αφηγήσεων; Αλλά και ο άλλος κόσμος, ο ιστορικός-διαχρονικός, ακόμα περισσότερο δεν ενυπάρχει μέσα μας ως παράγωγο της μίας και επίσημης ιστορικής αφήγησης και του μηχανισμού αμφισβητήσεων και αποδομήσεων αυτής;

Και ο αφηγητής- δημιουργός πόσο μπορεί να κατοικοεδρεύει μακριά του κόσμου που κατασκευάζει;

Ο Κάφκα, μιλώντας στη σύντροφό του Φελίτσε και περιγράφοντας ως λογοτεχνία, και όχι ως λογοτέχνη πια, τον εαυτό του, θέλει να της αποκαλύψει προφανώς ότι το έργο του έχει υποκαταστήσει την ίδια τη ζωή του. Ότι βιώνει την πραγματικότητα διαμέσου των ηρώων του και ότι σταδιακά γίνεται καφκικότερος ακόμα και του ίδιου του συγγραφέα εαυτού του. Ότι ο ίδιος ως άτομο ενδεχομένως, με τα συμπλέγματα που τον διέκριναν, δεν αξίζει κάτι πραγματικά και ίσως ότι το έργο του τελικά τον ξεπερνάει.

Ότι οι ιστορίες ξεπερνούν τη ζωή του.

Αλλά μήπως και η Φελίτσε, ως προνομιακή –ίσως και ιδανική– αναγνώστρια του καφκικού έργου, δεν είναι τίποτα άλλο παρά λογοτεχνία; Ή για να το θέσουμε λιγάκι διαφορετικά, μήπως κατάφερε ο πολύ σπουδαίος φίλος της τελικά να την βάλει κι αυτήν σε ιστορίες και να την λογοτεχνικοποιήσει;

«Βάζω κάποιον σε ιστορίες»: μια από τις πιο όμορφες, πολυσήμαντες και εύκολα παρεξηγήσιμες εκφράσεις της ελληνικής γλώσσας. Σημαίνει καταρχάς μπλέκω κάποιον σε καταστάσεις που μάλλον δεν επιθυμεί ή που δεν τις φανταζόταν. Κατ' επέκταση, τον μετατρέπω από θεατή των δικών μου ιστοριών σε συμπρωταγωνιστή τους. Μοιράζομαι μαζί του το βάρος των συνεπειών της εξέλιξης του δικού μου μύθου.

«Συγγνώμη! Δεν ήθελα στ' αλήθεια να σε βάλω σε ιστορίες», αλλά διαβάζοντας σου τις δικές μου σε έβαλα, και τώρα φτιάχνω μια άλλη, νέα ιστορία, μπας και μπορέσω πάλι να σε βγάλω.

Όλα καλά και προφανή με τον αναγνώστη- άλφα (τον πρώτον, τον προνομιακό) και αν και μυστηριώδη, εύκολα να τα φανταστεί κανείς τα σχετικά με τον αναγνώστη- μηδέν (τον επιθυμητό ή τον ιδανικό). Τι γίνεται όμως με όλους τους άλλους αναγνώστες;

Μπορεί, λοιπόν, και ο αναγνώστης, μπαίνοντας στις ιστορίες που διαβάζει και κάνοντας τες εν μέρει και δικές του, να μετατραπεί σε άτομο που δεν είναι παρά λογοτεχνία; Να απαρνηθεί τον κόσμο τον πραγματικό για χάρη του άλλου κόσμου

του λογοτεχνικού, του χάρτινου, του κατασκευασμένου; Ή έστω να επιβιώσει μοιράζοντας τις δυνάμεις και το χρόνο του ανάμεσα σε αυτούς τους δύο κόσμους;

Η απάντηση είναι απλή και εύκολη. Τόσο απλή και εύκολη όσο και η απάντηση στο ερώτημα αν μπορούν όλοι οι άνθρωποι να γίνουν συγγραφείς ή έστω μυθοπλάστες. Και την απάντηση την δίνει η ίδια η επιστήμη, αφού το κέντρο ελέγχου στον εγκέφαλο που υπαγορεύει την γραφή δε μπορεί να είναι άλλο παρά το ίδιο με εκείνο που φροντίζει και για την ομιλία. Ο λόγος μας είναι ένας, ενιαίος και αδιαίρετος.

Ο ποταμός του λόγου μας, ακόμα και αν εκβάλλει σε χίλιες θάλασσες, στο ίδιο πάντα σημείο, εκεί όπου τα πάντα ξεκινούν, θα έχει τις πηγές του.

Κατά συνέπεια, και χωρίς πολλές αναλύσεις, όποιος μπορεί να μιλήσει, μπορεί θεωρητικά τουλάχιστον και να αφηγηθεί. Όποιος έχει τη δυνατότητα να πει ψέματα, δικαιολογίες και ανέκδοτα, έχει καταρχάς τα βασικά έστω προσόντα και για να γράψει νουβέλες και μυθιστορήματα.

Όποιος διακρίνεται στα λαϊκά είδη της αφήγησης, μπορεί, αν το θελήσει, αφού προηγηθεί η απαραίτητη εκπαίδευση και εφόσον συντρέξει το ικανό και αναγκαίο κίνητρο, να διαπρέψει και στις έντεχνες μορφές της. Και να ανταλλάξει έτσι το δεδομένο κοινό της συντροφιάς και της παρέας του με ένα άλλο, μεγαλύτερο και ασφαλώς πολύ λιγότερο προβλέψιμο και ελέγξιμο: εκείνο ολόκληρου του κόσμου.

Μα τότε, αφού όλοι οι άνθρωποι είναι εν δυνάμει συγγραφείς, γιατί δε γράφουν όλοι; Γιατί, αφού όλοι μας μπορούμε να διαπρέψουμε ως αφηγητές, κατασκευάζοντας δικαιολογίες πολύ πειστικές και ψέματα περίτεχνα, δεν προχωρούμε και σε μια πιο έντερνη και λογοτεχνική απόδοση της μυθοπλαστικής διάθεσης μας; Γιατί η γραφή μας δεν είναι έτσι κι αλλιώς δημιουργική; Και κυρίως, σε τι άλλο θα μπορούσε να εξελιχθεί αυτή η ικανότητα, αν όχι σε δημιουργία;

Υπενθυμίζουμε ότι ο όρος «δημιουργία» έχει θεολογική προέλευση. Ο κατ' εικόνα και καθ' ομοίωση άνθρωπος-δημιούργημα κληρονόμησε την ικανότητα να γίνει και ο ίδιος δημιουργός άλλων –επίσης κατ' εικόνα και καθ' ομοίωση– πλασμάτων. Αλλά ο άνθρωπος-συγγραφέας-δημιουργός, ως κάτοχος μιας

απεριόριστης –όπως θα έλεγε και ο Μπόρχες– δύναμης και εξουσίας, μπορεί να γίνει και καταστροφέας των ίδιων των δημιουργημάτων του.

Και μάλιστα μπορεί την εξουσία του αυτή να την επεκτείνει και πάνω στην επικράτεια του μυαλού των άλλων ανθρώπων-αναγνωστών του, δημιουργώντας και καταστρέφοντας ιδέες, σκέψεις και συναισθήματα, βάζοντας τους μέσα σε ιστορίες.

Και αυτό είναι που τελικά ξεχωρίζει την απλή αφήγηση από την οργανωμένη λογοτεχνική δραστηριότητα: Η δια της παραγωγής ιδεών και συγκινήσεων, εμπαθής δημιουργία ιστοριών, όχι μόνο στο χαρτί, που είναι και το προφανές, αλλά και στο μυαλό, στην ψυχή του αναγνώστη.

Όταν τα ψέματα κάποια στιγμή μοιραία αποκαλύπτονται, οι ψεύτες συνήθως αμύνονται επικαλούμενοι τα κίνητρα και τις προθέσεις τους. Όταν δεν κρύβεται πίσω από αυτά κάποια παθολογία, πάντα υπάρχει ή έστω εφευρίσκεται την τελευταία στιγμή κάποιος λόγος σοβαρός που ανάγκασε τον ψευδόμενο να εξαπατήσει ή να παραπλανήσει τους συνομιλητές του. Στο λόγο ακριβώς αυτόν ή στην πραγματική αιτία που επίσης κρύβεται πίσω από την επικαλούμενη πρόφαση, βρίσκεται και η καρδιά της αλήθειας.

Και είναι ακριβώς αυτή η πλήρης και σε βάθος ανάγνωση του ψέματος που μπορεί να μας οδηγήσει στην αλήθεια, στη λύση του μυστηρίου, στην μεγάλη αποκάλυψη.

Και κλείνοντας για να πούμε και κάτι επιτέλους σχετικό με το αντικείμενο των σπουδών μας και αυτού του συνεδρίου*, πιστεύω πως αν υπάρχει μια απώτερη αποστολή της Δημιουργικής Γραφής, πέρα από το εκπαιδεύσει έναν εραστή των ιστοριών και να τον μετατρέψει από φιλότιμο ακροατή σε ιδανικό αναγνώστη και από φιλόδοξο μυθοποιό σε επαρκή αφηγητή, δε πρέπει παρά να είναι ο εξευγενισμός αυτών ακριβώς των προθέσεων και ο εξορθολογισμός αυτών ακριβώς των κινήτρων.

Ο δημιουργός των ιστοριών πρέπει πάντα να γνωρίζει ποιος λόγος τον οδήγησε στη δημιουργία τους και ο πλαστοουργός της πραγματικότητας πρέπει να είναι έτοιμος πάντα να απαντήσει, γιατί θέλησε να αντικαταστήσει τον κόσμο τον πραγματικό με το έντεχνο κατασκευάσμά του. Ο ψεύτης πρέπει να είναι απέναντι

στον εαυτό του απολύτως ειλικρινής και για να θυμηθούμε τη δική μας θεολογία πρέπει να αγαπά απεριόριστα όλα τα ψέματά του.